

# Et kontorhus i Stuttgart

## Omkring Behnisch & Partner

Arkitektfirmaet Behnisch & Partner i Stuttgart vandt omkring ryttar konkurrencen om et nyt rigs- og landsarkiv i Ørestaden på Amager. Sidste tirsdag fortalte arkitekt Olaf Lind om Formiddagen i Bonn som er tegnet af Behnisch & Partner, og i dag fortæller arkitekt Jens Hvass om et kontorhus i Stuttgart, der ligeledes er tegnet af det tyske arkitektfirma. Desuden bringer vi et indlæg af arkitekt Günther Behnisch fra en høring 1992 om Formiddagens Rytteri fra Bonn til den gamle rigsdagsbygning i Berlin.

I Herbert-Keller-Haus i Stuttgart, tegnet af arkitekt Günther Behnisch, er mennesket i centrum. Arkitekt Jens Hvass kalder kontorhuset, som er hovedkvarter og daglig ramme for administrationen af Diakonisches Werk i Baden-Württemberg, for en lille jordisk filial af Paradis.

## Arkitektur



AF JENS HVASS,  
arkitekt MAA

Herbert-Keller-Haus er et kontorhus i Stuttgart, tegnet af arkitekten Günther Behnisch. Siden jeg besøgte stedet første gang i foråret 1996, har det stået som et færdigt eksempel på, hvordan en god bygherre og en god arkitekt gennem fælles indsats kan løse en opgave til et ekstraordinært vellykket resultat.

Her var en arkitektur, der rakte ud over jeg-projektioner og banal opmærksomhedsarbejde. Her var det nærmeste en lærende forn, jeg endnu havde oplevet i moderne arkitektur. Her var mennesket i centrum. Flere genbesøg senere står det stadig som et af de mest værdige rammer for menneskers arbejde, jeg kender til.

Herbert-Keller-Haus er med sine 250 kontorarbejdspladser hovedkvarter og daglig ramme for administrationen af Diakonisches Werk i Baden-Württemberg. Tysklands sydvestligste delstat. Det stod færdigt i 1984 efter en syv-årig tilblivelsesproces. Det diakoniske arbejde repræsenterer i det tyske samfund en omfattende social indsats, og omfatter ikke i Baden-Württemberg 25-30.000 ansatte.

Diakonisches Werk er en moderne institution, der driver hospitaler, præsteseminarer, børnehaver, ældreforsorg samt opagende og forebyggende socialt arbejde af meget forskellig art. I en region, hvor religionen stadig har en vis kulturel kraft, arbejder Diakonien på et evangelisk grundlag, mellem kirke og samfund, fra at både kirke og socialt.

## Lysende eksempler

Herbert-Keller-Haus er et lysende eksempel på, hvordan des samme tænkte materialer kan resultere i direkte menneskeverdige rammer for arbejde. Gennem opmærksomt samarbejde kan man ud af de samme ressourcer opbygge væsentlige og betydningfulde steder for arbejde.

Herbert-Keller-Haus kropslag er et velfineret menneske- og livsvisi i et stykke arkitektur, hvor en frugtbar dialog mellem en levende interesse i bygherren og en begavet, men arkitekt har virket sammen til et stilfuldt, dog markant og ydrest vellykket resultat. Et lysende bygningsevne i forhold til situationen, som har været så høj over det smarte, det vilde og det modeprægede. Hvor oplyst end rettes, fornemmes ar-bejdspladse. Ingen ledthed eller trodsige aftalder, ingen kropslige forsvarepositioner. Overalt rum for mennesket og for menneskelig aktivitet.

Herbert-Keller-Haus blev i sin tid opført for et standard-budget, så forskellen ligger i den indsigt, vilje og eventyrlig dialog, der ligger bag, og i den tid og omsigt, man har investeret i tilblivelsesprocessen. Herbert-Keller-Haus er en positiv oplevelse fra første øjeblik, man træder ind. Menneskene tager imod sammen med hele bygningen, man føler og oplever stærke tilførselsforhold, der ikke er territorialiseringer. Her er ventilet, lyst og let. Start uden at være stordet, højt uden at være truende, befriende fri for imponant gestik.

Man bevæger sig rundt i bygningen uden at opleve modstand - ingen smærende vægge, ingen uoverskuelige grænser. Den stadige mellemling af volumener, lofter og forløb fo-



Herbert-Keller-Haus' yndfacade



Typisk gangforløb i Herbert-Keller-Haus

ler sig sammen til et organisk flydende bånd, hvor de minimalistiske gangforløb understøtter, hvad man med en floskel kunne kalde naturlige hængselementer.

Hver en krop afspejler arkitektens indfølelse. Hyppigt bydes hin og igen lysvæld og lysvældne rummer og et bevidst anvendt. Den accentuerer og understøtter dem på postulerne nogen kunstig varme og leder både mennesker og naturmaterialer beholde egne farver og væksttræk. Skal jeg sammenfatte oplevelsen, som jeg gennemfører fra mange af Behnisch' øvrige arbejder, men finder særlig udfalt her, så vælger bygning-

## Behersket farvesætning

Materialer og formveledningen er mangfoldigt uden at udståle sig selv. Farvesætningen er holdt i lyde, lysegule, lysvæld og lysvældne rummer og et bevidst anvendt. Den accentuerer og understøtter dem på postulerne nogen kunstig varme og leder både mennesker og naturmaterialer beholde egne farver og væksttræk. Skal jeg sammenfatte oplevelsen, som jeg gennemfører fra mange af Behnisch' øvrige arbejder, men finder særlig udfalt her, så vælger bygning-

gen en stærk følelse af at være preskrevet som menneske - ikke blot som kunde, som gæst, som ansat, som objekt. Måske er det med Herbert-Keller-Haus lykkedes at skabe dette, der bogstaveligt står åbne for alle, hvor mennesket frem for ikkelsen, hvor livet frem for formen har fortræde. Overalt i bygningen findes små uformelle siddende og mødepladser. Her en lille diagonal åbning til det store centrale atrium, hvor en naturlig kvadrer. Der et rundt hul i væggen, så man ser og bliver set af receptionisten.

Når man bevæger sig rundt i den ca. 5.500 m<sup>2</sup> store bygning, vokser oplevelsen af at være kommet til en lille jordisk filial af Paradis. Bygningens lægger omslutning og etages atrium med frodige, grønne vækster. Mange af kontorerne åbner med store skydevinduer direkte ud her til, mens efter andre har udsigt over det tæt bebyggede Stuttgart midtens Neckar-Badens skyggede dalser. Om sommeren kan den centrale del af atriumrummets glasagtig skydes til side, og det er orienteret således i forhold til solens bane, at der ikke optræder overophedningsproblemer. Hvert af bygningens etager har forskellig højde,



Det indre atrium-rum set fra opholdspladsen på første sal

fra to til seks etager, og alle tagflader er udnyttet som taghaver - til at se ud på, til at bevæge sig ud i og til at tage ophold på.

Overalt opleves nærværet af det grønne, og med mere end 10 år på bagkø er huset sine steder vel at være helt overgroet. Frodigheden når langt ud over det fristrede studebeds-arlige orden.

## To kongstanke

På tegnestuens Behnisch & Behnisch er der to kongstanke, som først og fremmest bærer virksomhedens arbejde. Hvor de fleste arkitekter hovedsagelig tegner deres projekter, har arbejdsmodellen hos Behnisch en central plads igennem alle faser af projekteringen. Rum og rumforløb er således bearbejdet på et niveau, som den almindelige arkitekttegning knapt formår. Når man bevæger sig rundt i Herbert-Keller-Haus, fornemmer man tydeligt frugten af tegnestuens konsekvente brug af modellen som arbejdsredskab.

Åbenhed over for opgaven er en anden kongtanke for tegnestuen. Og den fortalte dialog mellem tegnestue, opgave, bygherre og bruger står som usøgende i arbejdet med at finde det særlige i den givne opgave og give det form. Man former for hver opgave en gruppe af unge arkitekter, der følger projektet igennem hele forløbet og ofte flytter med ud på bygningens plads. Man tilstræber at holde designprocessen åben hele vejen fra det første møde frem til bygningens indtagelse, og gennem denne proces bruges bygningen gradvist til en stadig højere grad af overensstemmelse med virksomhedens natur og behov.

Bygningens er således ikke blot opdelt simpelt etagevis som seks isolerede virksomheder. Der findes selvfølgelig elevatore, men derudover findes der en række lyse og indlydende trappeforbindelser for at knytte bygningens sammen vertikalt. En enkelt trappe spænder gennem alle seks etager, men de fleste trapper forbinder blot to eller tre af etagerne og giver dem en særlig forbindelse. Dette giver fleksibiliteten og kompleksiteten i bygningens brugsmøn-

ster og leder de enkelte afdelinger videre og krydses efter behov.

På vejen mellem to etager møder vi det lille køkken og huser på kologerne, der har en lille uformel drøftelse i en af de åbne siddetrapper. Og her, på vej op og ned af de fulgranne lette siddetrapper, eksponeres den storladne udsigt ud over Stuttgarts dalen.

Disse vertikale forbindelser giver bedre betingelser for erfaringsudvekslinger og ressourceinddeling end det traditionelle kontorhus' lagte koncept. Der skal man typisk langt hen ad gangen, kalde en elevator, til være i antal etager op eller ned, og derefter langt hen ad en anden korridor - som bortset fra første etager i rumnummeringen er fuldstændig identisk med den korridor, man kommer fra.

Hvov en sådan inviterer til at bruge telefonen eller den skrevne besked, inviterer den vertikalt åbnede bygning til den direkte kontakt og - stærker os således i at huske og handle efter, at det er mennesker, vi samarbejder med. Det giver en bedre kommunikation og befærdner beslutning skilsmægt og det menneskelige klima.

## Åbenhed

De enkelte kontorer er modelleret af et møbelsystem med mange variationsmuligheder, og alle rum har en regulærbare visuel forbindelse til fælleskabet. I Herbert-Keller-Haus' dagligdag lukker man kun til kontoret i den udstrækning, man har et konkret behov for afsluttet arbejdsrum. Selvom de mange kontorarbejdspladser alle er gode og lidt forskellige i udformningen, så er det i alt det, der ligger mellem de enkelte kontorer - i den måde, hvorpå de enkelte kontorer er dialogfærdige - at bygningen viser sit potentiale som arbejdssted. Lighedsfølelsen er i Behnisch-regi aldrig i ensbed eller uniformitet. Der er en stadig opmærksomhed på mangfoldighedens betydning.

Det kropslige, som man møder på vejen rundt i bygningen, samt den egen kropslige reaktion, er et vigtigt aspekt, hvis man vil indkredse Herbert-Keller-Haus' kvaliteter. Vi afslut-

ter alle kropslige projekter hos de mennesker, vi møder og omgås. Vi opdeler vores afslutninger i overværende størrelser og handlinger efter dem, til trods for at vi kun ydrest sjældent er dem bevidste. Kropsprog er et meget komplekst sprog, så selv om det er hævet over enhver tvivl, at arkitekturen påvirker på vores kropslige sprog og kropslige nærvær, kan man ikke opstille nogen entydig sammenhæng mellem en bygningens "varmehånd" som ramme og det kropslige, der "taler" deri. Alene af den grund vil vi gå ud i ad den af bygningen og således bringer de omgivende livsbetingelser med ind.

Hvor vi kan stoppe den talværet, der kommer ud af vores mund, kan kropslige projekter ikke tale. Så længe vi er rum med andre, sender vi signaler om, hvordan vi har det. Vi har altid vores kropslige med på arbejde, vi har særlige kropsholdninger og ansigtsudtryk forbundne med arbejdsopgaver, usikkerhed, overlegenhed og imødekommenhed. Og vi reagere med særlige manøvrer af udtryk eller fartrædende mennesker og bygninger.

Ser man således på, hvordan mennesker i bygningen befinder sig, mødes, taler sammen, tager mod en, går, sidder og står, er det mit klare indtryk, at det med Herbert-Keller-Haus er lykkedes at skabe et sted, hvor mennesker er stillet i centrum.

Det er en bygning, man kan komme til med naturligt oprejst kropsholdning. Er der rum for at lade den gestik og den følelse af frigt og ubesværet optræden, vi kender fra os selv i fortrolige rum, kommer til udfoldelse også i arbejdsrumslige sammenhænge, så lader situationen os give det bedste, vi har. Vores fulde tilstedeværelse.

En sådan situation kan lures og understøttes af arkitekturen, men den kan ikke fungere uretvet fra et i modstrid med hele virksomhedskulturen. Man kan måske med demokratiske indretningskriterier løse forholdene i en grundragede historisk opbygget virksomhed, men arkitekturen kan ikke i sig selv være en udvikling, kun i større eller mindre grad modsvarer en given bestrebelse i en virksomhed.

Det konventionelle kontorhus rammer i sin indretning en stærk modstand mod en udvikling til en moderne virksomhed med vægt på selvorganiserende, fleksible, kreative medarbejdere. Den forkerede bygning kan i den grad modvirke, at en sådan udvikling overhovedet finder sted, at den rigtige løsning måtte være et helt nyt arbejdssted, eller i det mindste radikale omstruktureringer af bygningens indre betingelser. På den baggrund kan man kun hilse det velkomne, at Behnisch & Behnisch med deres førstegangige konkurrencen om det nye Hegnarke kommer til at bygge de første arbejdspladser i Ørestaden. Lad dette blive starten på en era, hvor det, der sker bag de smarte facer, kommer frem i lys.

Jens Hvass skriver på en udfordring. Arbejdspladser, der fuldt ud opfylder arkitektens krav.



# Et kontorhu

## Omkring Behnisch & Partner

◆ Arkitektfirmaet Behnisch & Partner i Stuttgart vandt omkring nytår konkurrencen om et nyt rigs- og landsarkiv i Ørestaden på Amagaer. Sidste tirsdag fortalte arkitekt Olaf Lind om Forbundsdagen i Bonn, som er tegnet af Behnisch & Partner, og i dag fortæller arkitekt Jens Hvass om et kontorhus i Stuttgart, der ligeledes er tegnet af det tyske arkitektfirma. Desuden bringer vi et indlæg af arkitekt Günther Behnisch fra en høring i 1992 om Forbundsdagens flytning fra Bonn til den gamle rigsdagsbygning i Berlin

I Herbert-Keller-Haus i Stuttgart, tegnet af arkitekt Günther Behnisch, er mennesket i centrum. Arkitekt Jens Hvass kalder kontorhuset, som er hovedkvarter og daglig ramme for administrationen af Diakonisches Werk i Baden-Württemberg, for en lille jordisk filial af Paradis

## Arkitektur



Af JENS HVASS,  
arkitekt MAA

**H**erbert-Keller-Haus er et kontorhus i Stuttgart, tegnet af arkitekten Günther Behnisch. Siden jeg besøgte stedet første gang i foråret 1986, har det stået som et fornemt eksempel på, hvordan en god bygherre og en god arkitekt gennem fælles indsats kan løfte en opgave til et ekstraordinært vellykket resultat.

Her var en arkitektur, der rakte ud over jeg-projektioner og banal op-



*Herbert-Keller-Haus' sydfacade*





# is i Stuttgart



Fotos: JENS HVASS



ser alle kropssproget hos de mennesker, vi møder og omgås. Vi tildeler vores aflæsninger en overraskende stor vægt og handler efter dem, til trods for at vi kun yderst sjældent er dem bevidste. Kropssprog er en meget kompleks størrelse. Så selv om det er hævet over enhver tvivl, at arkitekturen influerer på vores kropssprog og kropslige nærvær, kan man ikke opstille nogen entydig sammen-



**H**erbert-Keller-Haus er et kontorhus i Stuttgart, tegnet af arkitekten Günter Behnisch. Siden jeg besøgte stedet første gang i foråret 1986, har det stået som et fornemt eksempel på, hvordan en god bygherre og en god arkitekt gennem fælles indsats kan løfte en opgave til et ekstraordinært vellykket resultat.

Her var en arkitektur, der rakte ud over jeg-projektioner og banal opmærksomhedsskabelse. Her var det nærmeste en *levende form*, jeg endnu havde oplevet i moderne arkitektur. Her var mennesket i centrum. Flere genbesøg senere står det stadig som et af de mest værdige rammer for menneskers arbejde, jeg kender til.

Herbert-Keller-Haus er med sine 250 kontorarbejdspladser hovedkvarter og daglig ramme for administrationen af *Diakonisches Werk* i Baden-Württemberg, Tysklands sydvestligste delstat. Det stod færdigt i 1984 efter en syv-otteårig tilblivesproces. Det diakoniske arbejde repræsenterer i det tyske samfund en omfattende social indsats, og omfatter alene i Baden-Württemberg 25-30.000 ansatte.

*Diakonisches Werk* er en moderne institution, der driver hospitaler, præsteseminarier, børnehaver, ældreomsorg samt opsøgende og forebyggende socialt arbejde af meget forskellig art. I en region, hvor religionen stadig har en vis kulturel kraft, arbejder Diakonien på et evangelisk grundlag, mellem kirke og samfund, fri af både kirke og socialstat.

### Lysende eksempel

Herbert-Keller-Haus er et lysende eksempel på, hvordan *den samme bunke materialer* kan resultere i direkte menneskeværdige rammer for arbejde. Gennem opmærksomt samarbejde kan man ud af *de samme ressourcer* opbygge væsentlige og betydningsfulde steder for arbejde.

Herbert-Keller-Haus kropsliggør et veldefineret menneske- og livssyn i et stykke arkitektur, hvor en frugtbar dialog mellem en levende interesse for bygherre og en begavet, åben arkitekt har virket sammen til et stilfærdigt, dog markant og yderst vellykket resultat: Et livgivende bygningsværk, der gennem dets omhyggelige udformning yder mennesket en høj grad af værdighed omkring den daglige arbejdsituation.

Herbert-Keller-Haus blev i sin tid opført for et standard-budget, så forskellen ligger i den indsigt, vilje og evne til dialog, der ligger bag, og i den *tid og omtanke*, man har investeret i tilblivesprocessen. Herbert-Keller-Haus er en positiv oplevelse fra første øjeblik, man træder ind. Menneskene tager imod sammen med hele bygningen, man føler og oplever stærke tilhørsforhold, der ikke er territoriebesiddelser. Her er venligt, lyst og let. Stort uden at være storladent, højt uden at være truende, befriende fri for imponerende gestik.

Man bevæger sig rundt i bygningen uden at opleve modstand – ingen snærende gange, ingen uoverskridelige grænser. Den stadige modellering af volumener, lofter og forløb fø-



Typisk gangforløb i Herbert-Keller-Haus

jer sig sammen til et organisk flydende hele, hvor de musikalske gangforløb understøtter, hvad man med en floskel kunne kalde *naturlige bevægelsesmønstre*.

Hver en krog afspejler arkitekternes indlevelse. Hyppigt brydes husets retvinklede geometri, men med en naturlighed og stilfærdig selvfølighed i forhold til situationen, som hæver sig højt over det smarte, det vilde og det modeprægede. Hvor øjnene end rettes, fornemmes arbejdspladser. Ingen lathed eller trodsige attituder, ingen kropslige forsvarspositioner. Overalt rum for mennesker og for menneskelig aktivitet.

### Behersket farvesætning

Materiale- og formverdenen er mangfoldig uden at udstille sig selv. Farvesætningen er holdt i hvide, lysegule, lyseblå og lysviolette nuancer og er behersket anvendt. Den accentuerer og underbygger uden at postulere nogen kunstig varme og lader både mennesker og naturmaterialer beholde egne farver og væsenstræk. Skal jeg sammenfatte oplevelsen, som jeg genkender fra mange af Behnisch' øvrige arbejder, men finder særlig udtalt hér, så vækker bygnin-

gen en stærk følelse af at være *genkendt som menneske* – ikke blot som kunde, som gæst, som ansat, som objekt.

Måske er det med Herbert-Keller-Haus lykkedes at skabe døre, der bogstaveligt står åbne for alle, hvor mennesket frem for iklædningen, hvor livet frem for formen har foretræde. Overalt i bygningen findes små uformelle sidde- og mødepladser. Hér en lille diagonal åbning til det store centrale atrium, hvor en nattergal kvadrer. Dér et rundt hul i væggen, så man ser og bliver set af receptionisten.

Når man bevæger sig rundt i den ca. 5.500 m<sup>2</sup> store bygning, vokser oplevelsen af at være kommet til en lille jordisk filial af Paradis. Bygningens længer omslutter et to-etages atrium med frodige, grønne vækster. Mange af kontorerne åbner med store skydevinduer direkte op hertil, mens atter andre har udsigt over det tæt bebyggede Stuttgart mellem Neckarflodens slyngende dalsider. Om sommeren kan den centrale del af atriumrummets glastag skydes til side, og det er orienteret således i forhold til solens bane, at der ikke optræder overophedningsproblemer. Hver af bygningens fløje har forskellig højde,





Det indre atrium-rum set fra opholdspladsen på første sal

fra to til seks etager, og alle tagflader er udnyttet som taghaver – til at se ud på, til at bevæge sig ud i og til at tage ophold på.

Overalt opleves nærværet af det grønne, og med mere end 10 år på bagen er huset sine steder ved at være helt overgroet. Frodigheden når langt ud over det friserede staudebeds sirlige orden.

### To kongstanker

På tegnestuen Behnisch & Behnisch er der to kongstanker, som først og fremmest bærer virksomhedens arbejde. Hvor de fleste arkitekter hovedsagelig tegner deres projekter, har arbejdsmodellen hos Behnisch en central plads igennem alle faser af projekteringen.

Rum og rumforløb er således bearbejdet på et niveau, som den almindelige arkitekttegning knapt formår. Når man bevæger sig rundt i Herbert-Keller-Haus, fornemmer man tydeligt frugterne af tegnestuens konsekvente brug af modellen som arbejdsredskab.

Åbenhed over for opgaven er en anden kongstanke for tegnestuen. Og den fortsatte dialog mellem tegnestue, opgave, bygherre og bruger står som uomgængelig i arbejdet med at finde *det særlige* i den givne opgave og give det form. Man former for hver opgave en gruppe af unge arkitekter, der følger projektet igennem hele forløbet og ofte flytter med ud på byggepladsen. Man tilstræber at holde designprocessen åben hele vejen fra det første møde frem til bygningens ibrugtagelse, og gennem denne proces bringes bygningen gradvist til en stadig højere grad af overensstemmelse med virksomhedens natur og behov.

Bygningen er således ikke blot opdelt simpelt etagevis som seks isolerede virkeligheder. Der findes selvfølgelig elevatorer, men derudover findes der en række lyse og indbydende trappeforbindelser for at knytte bygningen sammen vertikalt. En enkelt trappe spænder gennem alle seks etager, men de fleste trapperum forbinder blot to eller tre af etagerne og giver dem en særlig forbindelse. Dette øger fleksibiliteten og kompleksiteten i bygningens brugsmøn-

ster og lader de enkelte afdelinger vokse og krympe efter behov.

På vejen mellem to etager møder vi det lille tekøkken og hilser på kollegerne, der har en lille uformel drøftelse i en af de åbne siddegrupper. Og hér, på vej op og ned ad de filigrante spindeltrapper, eksponeres den storladne udsigt ud over Stuttgart-dalen.

Disse vertikale forbindelser giver bedre betingelser for erfaringsudvekslinger og ressourcenedeling end det traditionelle kontorhus' lagkagekoncept. Der skal man typisk langt hen ad gangen, kalde en elevator til, køre x antal etager op eller ned, og derefter langt hen ad en anden korridor – som bortset fra første ciffer i rumnummereringen er fuldstændig identisk med den korridor, man kom fra.

Hvor en sådan inviterer til at bruge telefonen eller den skrevne besked, inviterer den vertikalt åbnede bygning til den direkte kontakt og – støtter os således i at huske og handle efter, at det er mennesker, vi samarbejder med. Det giver en bedre kommunikation og beforder beslutningssklimaet og det menneskelige klima.

### Åbenhed

De enkelte kontorer er modelleret af et møbelsystem med mange variationsmuligheder, og alle rum har en regulerbar visuel forbindelse til fællesskabet. I Herbert-Keller-Haus' dagligdag lukker man kun til kontorerne i den udstrækning, man har et konkret behov for afluketheden.

Selvom de mange kontorarbejdspladser alle er gode og lidt forskellige i udformningen, så er det i alt det, der ligger mellem de enkelte kontorer – i den måde, hvorpå de enkelte kontorer er dialogstillet – at bygningen viser sit potentiale som arbejdssted. Lighedsidealet ender i Behnisch-regi aldrig i enshed eller uniformitet. Der er en stadig opmærksomhed på mangfoldighedens betydning.

Det kropssprog, som man møder på vejen rundt i bygningen, samt ens egen kropslige reaktion, er et vigtigt aspekt, hvis man vil indkredse Herbert-Keller-Haus' kvaliteter. Vi aflæ-

ser alle kropssproget hos de mennesker, vi møder og omgås. Vi tildeler vores aflæsninger en overraskende stor vægt og handler efter dem, til trods for at vi kun yderst sjældent er dem bevidste. Kropssprog er en meget kompleks størrelse. Så selv om det er hævet over enhver tvivl, at arkitekturen influerer på vores kropssprog og kropslige nærvær, kan man ikke opstille nogen entydig sammenhæng mellem en bygnings "væremåde" som ramme og det kropssprog, der "tales" deri. Alene af den grund at vi går ud og ind af bygningen og således bringer de omgivende livsbetingelser med ind.

Hvor vi kan stoppe den talestrøm, der kommer ud af vores mund, kan kropssproget ikke tie. Så længe vi deler rum med andre, sender vi signaler om, hvordan vi har det. Vi har altid vores kropssprog med på arbejde, vi har særlige kropsholdninger og ansigtstræk forbundne med anstrengelse, usikkerhed, overlegenhed og imødekommenhed. Og vi reagerer med særlige mønstre af udtryk over for truende mennesker og bygninger.

Ser man således på, hvordan mennesker i bygningen befinder sig, mødes, taler sammen, tager imod én, går, sidder og står, er det mit klare indtryk, at det med Herbert-Keller-Haus er lykkedes at skabe et sted, hvor *mennesket* er stillet i centrum.

Det er en bygning, man kan komme til med naturligt oprejst kropsholdning. Er der rum for at lade den gestik og den følelse af frigjort og ubesværet optræden, vi kender fra os selv i fortrolige rum, komme til udfoldelse også i arbejdsræmme sammenhænge, så lader situationen os give det bedste, vi har: Vores fulde tilstedeværelse.

En sådan situation kan bæres og understøttes af arkitekturen, men den kan ikke fungere løsrevet fra eller i modstrid med hele virksomhedskulturen. Man kan måske med demokratiske indretningsklicheer sløre forholdene i en grundlæggende hierarkisk opbygget virksomhed, men arkitekturen kan ikke i sig selv vende en udvikling, kun i større eller mindre grad modsvare en given bestræbelse i en virksomhed.

Det konventionelle kontorhus rummer i sin indretning en stærk modstand mod en udvikling til en moderne virksomhed med vægt på selvorganiserende, fleksible, kreative medarbejdere. Den forkerte bygning kan i den grad modvirke, at en sådan udvikling reelt finder sted, at den rigtige løsning måtte være et helt nyt arbejdssted, eller i det mindste radikale omstruktureringer af bygningens indre betingelsessæt. På den baggrund kan man kun hilse det velkommen, at Behnisch & Behnisch med deres førstepræmie i konkurrencen om det nye Rigsarkiv kommer til at bygge de første arbejdspladser i Ørestaden. Lad dette blive starten på en æra, hvor det, der sker bag de smarte facader, kommer frem i lyset.

◊ Jens Hvass skriver på en afhandling, *Arbejds Rum*, der bl.a. analyserer arbejder af Behnisch